

Особливості художнього мислення Катерини Білокур

Анотація. У статті схарактеризовано особливості художнього мислення Катерини Білокур, проаналізовано мистецьку спадщину художниці, яка представляє органічний синтез народної і професійної творчості у царині декоративного розпису.

Ключові слова: Катерина Білокур, художнє мислення, стиль, жанр.

Abstract. The article characterizes the peculiarities of Kateryna Bilokur's artistic thinking, analyzes the artistic heritage of the artist, who represents an organic synthesis of folk and professional creativity in the field of decorative painting.

Keywords: Kateryna Bilokur, artistic thinking, style, genre.

Постановка наукової проблеми. Серед величних та артистично-епатажних постатей митців ХХ ст. постать Катерини Білокур (1900-1961 рр.) – української селянки в «кухвайці» й хустці, яка вражає своєю органічністю поєднання професійного і народного. Рідкісний талант Катерини Білокур проявився у декоративному розписі. Унікальне за своїми художніми якостями відтворення форм живої природи становить гордість національної культури України і прикрашає зали багатьох музеїв світу. В картинах К. Білокур прослідковується оптимізм і віра, непереможна сила духовних начал, які продукує сама «матінка природа».

Не досить любима й недостатньо оцінена за життя Катерина Білокур – дочка України, котра передбачала природну сутність нашого життя з його шаленством міфічної радості, трагічними суперечностями, нестримним бажанням поринути в безмежність і переступити межу можливостей.

Катерина Білокур як художниця могла б органічно існувати зі своїми картинами у будь-яку епоху. Ніколи не ходила до школи, ніде не вчилася малярству. В загубленому серед левад селі Богданівці (нині Київська обл.) вона провела усе життя, свідомо витративши його на те, щоб її, сільську жінку-самоуку, просто визнали за художницю.

Час, в який жила ця людина, зовсім не був лагідним до неї – роки її життя: 1900-1961, – але в своїх картинах вона ніби знаходить притулок від тих бурхливих подій, що вирували в Україні на початку та в середині ХХ ст.

Творчість К. Білокур відносять до величезного пласту культури, пов'язаного з мистецтвом «примітиву», «провінційним» і «непрофесійним», «наївним» і «невинним» [1, с. 50-51]. Переважно це були художники, які не мали професійної освіти і творили всупереч академічним законам і правилам. Така «невчена» Катерина Білокур створювала самобутні зразки авторського самовираження, де відкритий погляд на світ поєднувався із природною експресивністю виразу, а фантазія художника окреслювала його особливу образність, у якій складно перетиналися окремих людський досвід і архетиповість «колективного несвідомого».

Попри життєві труднощі та професійну «невченість» «темна, неосвічена селянка, що стала художником» все життя прагнула вийти за усталені межі «народної декоративної творчості», бо відчувала себе частинкою Великого Художнього Простору. Її хвилювало не народне, а класичне мистецтво – полотна великих майстрів пензля; музеї українського, західноєвропейського мистецтва найбільше любила відвідувати» [1, с. 324].

Аналіз літературних джерел. Серед праць, присвячених дослідженню творчості Катерини Білокур, треба відзначити А. Загайко, М. Куницька, Є. Оцевич. Науковий інтерес учених передусім спрямований на аналіз композицій народної майстрині, в яких вона відтворювала «незбагнений світ природи» [5, с. 184].

Значущість постаті Білокур простої жінки селянки-самоука О. Забужко вкладає в таку

цитату: «На сороковий рік по смерті Шевченка, на зорі «феміністичного» 20-го століття, історія поставила в Україні повторний експеримент: цим разом геній, народжений у селянській хаті, прийшов на світ дівчинкою. І цілий свідомий вік генія припав на час найбільшої в новітній історії Катастрофи його народу – такої, перед якою блякнуть усі жахіття, спортретовані в «Кобзарі». Катастрофи, якій упродовж трьох поколінь приречено було залишатись німою – і для решти світу невидимою [5].

Творчість художниці належить до найкращих надбань української культури ХХ ст., вона стала предметом вивчення й дослідження мистецтвознавців. У Яготинському історико-краєзнавчому музеї розгорнуто дві експозиції з її живописною та графічною спадщиною, а в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва у Києві є великий «білокурівський» зал, в якому зібрано найкращі її творіння. Композитор Леся Дичко 1983 р. створила балет «Катерина Білокур», поставлено однойменний телеспектакль (1980 р.), документальний фільм «Чарівний світ Катерини Білокур» (1986 р.) та художній двосерійний фільм «Буйна» (1989 р.). В 1995 р. видано збірку листів художниці в опрацюванні Миколи Кагарлицького, які засвідчують її великий письменницький талант [4].

До сторіччя з дня народження Білокур вийшли в світ чергові книги О. Самолевської, І. Чварова, О. Білишко, О. Стрижевського та багато інших. Варто зазначити, що хоча творчість Катерини Білокур не обділена увагою вчених, нині немає ґрунтовного дослідження, яке б розкривало незвичайне обдарування майстрині відтворювати красу української природи.

Мета статті полягає у вивченні мистецької спадщини Катерини Білокур, яка представляє органічний синтез народної і професійної творчості у царині декоративного розпису.

Завданням статті є:

- розкрити світоглядно-естетичні засади творчості Катерини Білокур;
- висвітлити особливості стилю народної майстрині;
- з'ясувати специфіку трактування жанру у творчості Катерини Білокур.

Виклад основного матеріалу. Катерини Білокур – це образ першої квітки України, яка вміла бачити деталі ботанічного світу у виключно тендітному ракурсі та цілковитій барвистості. Вона відчувала природу по-своєму, проводячи із нею власний ритуал знайомства: «Вона заплющить очі й побачить перед собою кожну жилочку на пелюстці, внутрішнє світло кольорів, тихе перетікання соку від кореня до молочної зернинки в густому стільнику соняшникового лица, крутого, басковитого вигину шиї, пругких м'язів кожного листка, відчує під пучками колючкуватий пушок стовбура та ніжний оксамит язичка пелюстки, який усім нам здається жовтим, а її око назбирує в цьому кольорі аж одинадцять відтінків» [6].

Осягнення й розуміння творчості Катерини Білокур потребує особливого підходу. Її важко традиційно класифікувати за стилем та жанром, адже її мистецтво, як і зображуване на картинах, виривається за будь-які рамки. Катерина нікого не наслідувала, окрім самої природи. Її мистецтво засноване на споконвічних народних уявленнях та власному світобаченні. Здавалося б, це просто квіти. Але у них прихований такий зміст і сенс, який не кожен художник зможе відтворити. Чарівниця з Богданівки змогла перенести у квітку весь світ, життя і душу. Художниця тримала увесь образ майбутньої картини в голові, вона «бачила», а вже потім бралася за роботу. Працюючи в якомусь одному куточку полотна, вона знала, що буде на всьому просторі. Не завжди всі потрібні квіти були під рукою і не завжди була можливість творити, тому Білокур писала ту квітку, яку могла зобразити саме у цей час. Така організація роботи може видатися дивною.

У 1954 р. в Парижі на міжнародній виставці демонструються її картини «Цар-колос», «Берізка» і «Колгоспне поле», які високо оцінив Пабло Пікассо. Декоративний ансамбль флористики на зображуваних картинах прочитується, як національна самобутність, що не полегшується лише осмисленням, а й має для кожного окремих символічний підтекст. Скажімо, прискіпливі очі Пікассо вгледіли в полотнах богданівської художниці колись пережиту історію щасливого дитинства. Споглядаючи їх, іспано-французький художник поринув у час, коли життя було безтурботним, радісним та яскравим. «Пабло замовк, бо навіть крізь цупку полотнину на

нього дивилися квіти його дитинства. Дивилися очима бабусі, очима тихих, у м'якому молочному тумані вечорів, очима забутих казок і давно забутих ним радостей, таких чистих і благословенних радостей, які випадають людині лише раз на все життя. Їх може подарувати лише батьківщина й дитинство, а ще точніше – батьківщина в дитинстві» [6, с. 277-278] або «Заплющив очі. Але перед його очима усе одно стояли квіти, виплекані південним сонцем і чистою та буйною фантазією художниці. Такими бачилися йому квіти лише в дитинстві. На теплих пагорбах рідної Іспанії. Тільки в дитинстві їх можна побачити такими радісними і здивованими очима» [6, с. 248-249].

Художні роботи головної героїні актуалізують її рідний край. «Полотно, на якому вони намальовані, зіткане з льону, що виріс на богданівській землі, фарби – з олії цього льону, рамця – із берези, що виросла в березі на Загреблі, а намалювала їх жінка, котра без богданівської землі була б хіба що перекотиполем» [6, с. 248]. Будова полотен дає уявлення про топографічний простір художниці. Їхнє призначення – викликати емоції і захоплення, вражати своїм складом, фарби – кольором та тональністю, рами – матеріалом, із якого вони зроблені.

На більшості з полотен Катерини Білокур стоїть авторський напис: «Малювала з натури Катерина Білокур». Справді, природа, «натура» були її головними вчителями, а квіти – найулюбленішими мотивами. «Квіти, як і люди, – живі, мають душу!» – казала художниця й тому ніколи не зривала їх, а змальовувала, сидючи біля стеблини чи куща, бо вважала, що «зірвана квітка – вже не квітка» [1].

Художниця старанно копіює рослини з натури і водночас інтерпретує по-своєму світ, в якому вони мусять існувати. Вона ніби аранжує стани природи – присмерки, світання, спекотний полудень.

«Квіти за тином» (1935 р.) – барвіста хвиля з рослин, яку ледь стримує огорожа. Те, як вона укладає, гармонізує квіти на полотні, нагадує музику чи віршування – рослини ніби римуються, складаючись в пасма вогню або існують в замріяному ширянні.

У «Квітах та калині» (1940 р.) фон глибокого синього кольору, рослини наче потопують в вечірньому повітрі, нагадуючи келихи, наповнені присмерками.

«Польові квіти» (1940 р.) – левада під ранковим серпанком туману. Ця картина, як і багато інших її полотен, позбавлена перспективи реального пейзажу. Художниця накладає зображення ретельно виписаних рослин на багате відтінками, але неозначене тло – просто блакить, що ніби «дихає».

«Буйна» (1944-1947 рр.), «Декоративні квіти» (1945 р.) – це відчуття спеки, на хвилях якої «гойдаються» квіти, сонячного вітру, що ширяє полотном.

В 1956 р. їй присвоєно звання народного художника України. В останні роки життя художниця створила чудові картини «Півонії» (1959 р.), «Букет квітів» (1959 р.), «Квіти і овочі» (1959 р.), «Натюрморт» (1960 р.). Вона тяжко хворіла, давалися знаки злигодні тогочасного сільського побуту, невлаштованість в особистому житті, хвороба матері.

Нині нікого не здивуєш, що жінка може стати політиком, бізнесменом, лікарем, журналістом. Окрім своїх традиційних ролей берегині, матері, дружини, українська жінка упродовж історії виконувала й виконує роль активної учасниці суспільно-політичного й культурного життя країни. За словами Івана Дзюби «нині ми переживаємо новий виток жіночої емансипації, піднесення жіночого руху і вибуху жіночої «енергетики» в усіх сферах життя. Скільки яскравих постатей жінок буквально оновлюють обличчя української літератури, мистецтва, науки!» [2, с. 7]. Та чи завжди жінка мала вихід своєї творчості, чи була зрозумілою для близьких та своєї країни?

Висновок. Отже, підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо, що життя і творчість видатної селянки художниці-самоука Катерини Білокур є предметом майбутніх наукових розвідок, адже біографія мисткині залишається ненаписаною. Однак, якими б фактами життя вона б не була ще доповнена в майбутньому, можна стверджувати, що історія її життя – це історія щоденної боротьби з сільськими буднями, оточенням, обставинами життя заради великого прекрасного мистецтва. Її історія – це історія незламного жіночого духу, що народився й загартувався на ґрунті народного мистецтва та нелегкої жіночої долі. Жага до

мистецтва К. Білокур була рівнозначною любові до життя.

Список використаних джерел:

1. Білокур К.В. Я буду художником!: докум. оповідь у листах художниці, розвідках М. Кагарлицького. К.В. Білокур; упоряд., ред. М. Кагарлицький. Київ: «Спалах» ЛТД, 1995. 368 с.
2. Дзюба І. Книжка про видатних українок. Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. Київ: Либідь, 2004. С. 7-8.
3. Забужко О., Кан Д., Кочман А. Катерина Білокур. Київ: Родовід, 2011. 208 с.
4. Кагарлицький М. Листами, мов зорею, засвітилася. Київ: Варта, 2007. 464 с.
5. Катерина, або філософія мовчазного бунту: конспект до ненаписаної біографії. URL: <http://zabuzhko.com/ua/critique/bilokur.html>.
6. Яворівський В. Автопортрет з уяви. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2018. 296 с.